

emphasized that interaction of participants of the educational space is the most important way for successfully solving of the tasks of the educational process, the effectiveness of which is determined by the development of the personality of teachers and schoolchildren, the degree of achievement of results. The success of the psychological and pedagogical interaction of the subjects of the educational space is influenced by the psychological contact that arises as a result of the generality of the people's mental state caused by mutual understanding, mutual interest and trust of the parties entering into interaction. The principles of developmental education are considered and the content of the key concept is clarified – the educational space. The most important characteristics of the educational space are formulated, the main resource of which, as a system of social interaction between the subjects of the educational process, is a personality-oriented approach to the education of children implemented in the system of developmental education. The development of the educational space is a condition for the development of each individual pupil of the entire school microcommunity. It is noted that the effectiveness of psychological and pedagogical interaction provides for the presence of three components: affective, cognitive and behavioral.

Keywords: social interaction, psychological and pedagogical interaction, effective interaction, educational space, developmental education, psychological contact, subject, design.

Отримано: 12.12.2017 р.

УДК 159.97:316.624

Л.О. Федосова, А.Г. Гордійчук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК ЗІ СПІВ ЗАЛЕЖНІСТЮ

Л.О. Федосова, А.Г. Гордійчук. Психологічні особливості агресивної поведінки жінок зі співзалежністю. Дослідження присвячено висвітленню проблеми феномена співзалежності та особливостей жіночої агресивної поведінки як негативних змін особистості внаслідок тривалого спілкування з залежним. Здійснено аналіз поглядів науковців щодо поняття "співзалежність", теоретико-емпіричних досліджень психологічних особливостей жінок зі співзалежністю, зокрема особливостей агресивної поведінки. Це є важливим аспектом, адже проблеми з проявом та усвідомленням агресивності співзалежними жінками призводять до неконтрольованих форм прояву агресивної поведінки і, відповідно, дезадаптації в сімейних стосунках.

Визначено характеристики, спільні для всіх співзалежних людей, це: низька самооцінка, надмірна турбота про інших, заперечення та витіснення, контроль, слабкі межі особистості, невизначені уявлення про себе, відсутність чіткої самоідентифікації, гнів, страх, невпевненість, самотність, сором, неконтрольована агресія, замкнутість, апатія, ігнорування своїх потреб, нехтування собою, проблеми спілкування, проблеми в інтимному житті, депресивна поведінка, суїцидальні думки тощо. Співзалежні вибудовують такі взаємини, які перешкоджають одужанню залежного. Отже, для психокорекції залежності необхідна психокорекційна робота зі співзалежними. Виявлення ефективних методів упровадження світової прак-

тики корекції співзалежної поведінки жінок є актуальною перспективою подальших наукових пошуків.

Ключові слова: залежність, співзалежність, агресивність, психоко-рекція.

Л.А. Федосова, А.Г. Гордийчук. Психологические особенности агрессивного поведения женщин с созависимостью. Исследование посвящено ос-вещению проблемы феномена созависимости и особенностей женского аг-рессивного поведения как негативных изменений личности вследствие дли-тельного общения с зависимым. Осуществлен анализ взглядов ученых относи-тельно понятия "созависимость", теоретико-эмпирических исследований психологических особенностей женщин с созависимостью, в частности осо-бенностей агрессивного поведения. Это является важным аспектом, ведь проблемы с проявлением и осознанием агрессивности созависимыми женщи-нами приводят к неконтролируемым формам проявления агрессивного пове-дения и, соответственно, дезадаптации в семейных отношениях.

Определены характеристики, общие для всех созависимых людей, это: низкая самооценка, чрезмерная забота о других, отрицание и вытеснение, контроль, слабые пределы личности, неопределенные представления о себе, отсутствие четкой самоидентификации, гнев, страх, неуверенность, оди-ночество, стыд, неконтролируемая агрессия, замкнутость, апатия, игно-рирование своих потребностей, пренебрежение собой, проблемы общения, проблемы в интимной жизни, депрессивное поведение, суицидальные мысли и тому подобное. Созависимые выстраивают такие отношения, которые препятствуют выздоровлению зависимого. Таким образом, для психокор-рекции зависимости необходима психокоррекционная работа с созависи-мыми. Выявление эффективных методов внедрения мировой практики кор-рекции созависимого поведения женщин является актуальной перспекти-вой дальнейших научных поисков.

Ключевые слова: зависимость, созависимость, агрессивность, пси-хокоррекция.

Вступ. В умовах поширеності залежностей різного характеру в ук-раїнському суспільстві збільшується і кількість випадків співзалежності – негативних змін особистості внаслідок тривалого спілкування із залеж-ним. Ознаки співзалежної особистості, на думку С.Д. Максименка, час-тково збігаються з ознаками соціальної дезадаптації особистості, до яких можна віднести труднощі в реалізації та в спонтанному прояві індивіду-альності в конкретних соціальних умовах.

Сьогодні в працях щодо вивчення співзалежності можна знайти різне її тлумачення переважно з відбиттям адиктивного аспекту, зокрема в робо-тах вітчизняних науковців М.С. Жидко, В.О. Крамченкової, О.М. Савчук.

Співзалежність переважно вивчається як жіноча проблема (О.М. Савчук, Е.В. Фролова, І.Ю. Гусев, Е.М. Раклова, Г.О. Коцюба, Н.І. Пого-рільська). Це пов'язано з дією як об'єктивних (вищий рівень чоловічого алкоголізму в сім'ї), так і суб'єктивних (частіші звернення жінок по пси-

хологічну допомогу) чинників. Дефініції співзалежності, характеристика та корекція співзалежних сімейних взаємин висвітлено в працях С.М. Зайцева, Л.М. Зоріної, Є.М. Проценко, О.А. Шорохової та ін. Серед зарубіжних авторів проблему співзалежності розглядали такі сучасні дослідники, як П. Майер, Ф. Мінірт, Р. Хемфелт, Р. Норвуд, Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд, Л. Ешнер, М. Майерсон, С. Форвард, Е. Сміт, М. Бітті та ін.

Важливим є й вплив соціокультурних чинників, зокрема, Т.В. Говорун і О.М. Кікінежді вказують на те, що в суспільствах з традиційним розподілом статевих ролей, до яких належить і сучасне українське суспільство, жінки більше схильні до стосунків підлеглості з чоловіками (зокрема й у формі співзалежності).

Проблему співзалежності висвітлював ряд вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед вітчизняних авторів її досліджували О.Ю. Ніконова (гендерні відмінності при співзалежності), І.П. Лисенко (сімейні проблеми узалежнених), В.В. Хабайлюк (прояв залежності в сімейних стосунках), І.Є. Корнієнко (психологічні дисфункції при алкогольному узалеженні) та ін.

Останнім часом проводились емпіричні дослідження різних аспектів проблеми співзалежності. Це, зокрема, вивчення рольових позицій у залежній родині (С.В. Березін, К.С. Лисецький), статеворольових структур у співзалежних чоловіків (А.В. Коцар), співзалежних родинних стосунків у чоловіків (М.Е. Жядко) та ін.

Проте дотепер у нашій країні бракує теоретико-емпіричних досліджень психологічних особливостей жінок зі співзалежністю, зокрема особливостей агресивної поведінки. Це є важливим аспектом, адже проблеми з проявом та усвідомленням агресивності співзалежними жінками призводять до неконтрольованих форм прояву агресивної поведінки і, відповідно, дезадаптації в сімейних стосунках.

Отже, соціальна значущість і недостатня розробленість означеної проблеми зумовила вибір теми нашого дослідження "Психологічні особливості агресивної поведінки жінок зі співзалежністю".

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити особливості агресивної поведінки жінок зі співзалежністю.

Теоретична частина. Термін "співзалежність" виник у 1970-х роках і описував стан людини, що живе з алкоголіком. Як зазначалося вище, на сьогодні поняття співзалежності стосується не тільки проблем, пов'язаних з алкоголізмом, а й із живанням інших хімічних речовин, з такими видами нав'язливої поведінки, як розлади харчування (булімія, анорексія), сексуальної поведінки, трудоголізм, азартні ігри, залежність від гніву. Слово "співзалежний" означає "залежний разом із кимось, спільна залежність" та стосується будь-кого, хто перебуває в залежних взаєминах з іншою

людиною і знаходиться під контролем та маніпуляцією негативної поведінки залежної людини [5, с. 14-15].

Співзалежність – це цілісна модифікація поведінки й свідомості, зумовлена присутністю в контексті з індивідом залежного суб'єкта. Ця модифікація є результатом адаптації до стосунків із залежним, тобто, по суті, співзалежність направлена на збереження наявного стану через страх змін [1, с. 112-114].

На основі аналізу різних характеристик співзалежних можна виділити основні риси таких осіб: тривожність, зовнішній локус контролю, низьку самооцінку, ролі Рятівника й Жертви, показну дбайливість, труднощі у вираженні почуттів. Співзалежним притаманні фемінні риси, але поводяться такі особи агресивно, вони часто недовірливі, замкнені. Тобто їхня роль переважно маскулінна. На основі результатів аналізу характеристик співзалежних осіб можемо припустити, що в них у цілому сильно виражена фемінна гендерна ідентичність, але разом з тим маскулінна гендерна роль. Прояви співзалежної поведінки особистості в подружній парі характеризуються наявністю парадоксальних і суперечливих вчинків з боку одного з партнерів. Це і вияв амбівалентності почуттів у ставленні до об'єкта своєї симпатії, прагнення до домінування й одночасний відступ, постійний пошук підтримки від оточення, бажання щось змінити і водночас прояв безсилості, неспроможність усвідомити власні істинні бажання та нездатність пережити почуття близькості й любові в ставленні до чоловіка чи дружини. Співзалежні особистості почувають себе відповідальними й винними за все, що відбувається в їхній сім'ї, жертвують самоповагою на користь створення ілюзорного враження про те, що "в моїй родині все добре", перебирають на себе відповідальність за задоволення потреб інших членів родини, переживають тривогу, депресії, меншовартість, страждають від емоційних розладів тощо [8, с. 17-19].

Часто досить інтенсивні стосунки в залежній парі є, проте, хибкими й нестабільними. Обидва залежних партнери прагнуть задовольнити свої бажання й потреби за рахунок іншого, але оскільки це неможливо, утворюється замкнутий цикл "марних стосунків". Крім того, своєрідна динаміка співзалежних стосунків створює типовий сценарій взаємодії пари. Оскільки один із партнерів, як правило, більш енергійний і активний, в іншого наростає страх бути поглиненим, він прагне дистанціюватися й поступово перетворюється на такого, хто уникає контакту, або "контрзалежного". Ролі можуть мінятися між партнерами, й часто це нагадує гру "Стій там – іди сюди". Наростає конфлікт залежних стосунків, у процесі якого "контрзалежний" партнер починає задовольняти свої залежні потреби в іншому любовному зв'язку, менш небезпечному для його інтимобії, або в інших залежностях, наприклад, в алкогольній [8, с. 60].

Психологами визначено характеристики, спільні для всіх співзалежних людей, це: низька самооцінка, надмірна турбота про інших, заперечення та витіснення, контроль, слабкі межі особистості, невизначені уявлення про себе, відсутність чіткої самоідентифікації, гнів, страх, невпевненість, самотність, сором, неконтрольована агресія, замкнутість, апатія, ігнорування своїх потреб, нехтування собою, проблеми спілкування, проблеми в інтимному житті, депресивна поведінка, суїцидальні думки тощо. Ці риси особистості, звички та форми поведінки співзалежних людей є саморуйнівними. Однак співзалежні страждають не лише самі, але й вибудовують такі взаємини, які перешкоджають одужанню залежного. Вичерпною щодо цього є думка С.В. Березіна про те, що "сім'я може виступати як чинник, що провокує вживання наркотиків; як умова фіксації психологічної залежності від наркотиків, як фактор, що провокує зрив у період ремісії; як умова ефективності реабілітаційної та профілактичної роботи".

У концепції залежної особи Б. Уайнхолда і Дж. Уайнхолд як головні характеристики залежної особи розглядаються межі інфантильності в різних сферах життя. Подібно до дитини залежна людина не відчуває власної автономності й фокусується на іншому значущому об'єкті, з яким встановлюються залежні стосунки. "Фіксованість на іншому" – це головна вада залежної особи, "ви дізнаєтеся про те, що ви залежна людина, тоді, коли, вмираючи, виявите, що перед вами промайне не ваше власне, а чиєсь чуже життя" [8, с. 19].

Модифікація поведінки й свідомості при співзалежності має тотальний характер: людина змінюється на мотиваційному, емоційному, когнітивному, поведінковому рівні. Зокрема, свої потреби співзалежний адаптує до потреб залежного. У емоційно-вольовій сфері спостерігається ригідність, пов'язана з обмеженням власних емоцій, утруднене розуміння емоцій інших, порушується можливість відкритого вираження почуттів. Домінантними є почуття провини за дії адикту, відчуття неминучості стосунків і страх бути покинутим, тривога, гнів, розпач. Когнітивна сфера характеризується настановами, спрямованими на підтримку залежних стосунків, негативними змінами в Я-концепції.

У співзалежних звужений рольовий діапазон, поведінка ригідна. Цьому сприяють дезадаптивні установки на сімейну проблему й життєдіяльність, заперечення власних потреб, жертвовність позиції, низька опірність стресу. Співзалежні прагнуть контролювати життя інших за рахунок маніпуляцій і нав'язування почуття провини, проявляють позицію "рятівника". При цьому для них характерний страх зіткнення з реальністю, який є основою мотивації їхніх вчинків. Незважаючи на уявну доброзичливість, у співзалежних поступово посилюється толерантність до емоційного болю та негативних емоцій.

М. Біті підкреслює слабкість меж власного Я співзалежних, що виражається в підвищеній терпимості, поки вона не починає приносити страждання. Це поєднується з одержимістю чужими проблемами, недовірою до себе й оточення. У співзалежних спостерігається суперечливе поєднання відповідальності й безвідповідальності, жертвність і агресивність позиції, неадекватні емоційні реакції.

Ознаки співзалежних, на думку Л.М. Зоріної, такі: схильність звинувачувати обставини в залежності, нехтування собою (аж до втрати власного Я), низька самооцінка, пошук серед інших людей або домінування, або підкорення з їхнього боку, пошук уваги й турботи, звичка відчувати ті самі почуття, схильність відкладати все на потім, нездатність брати участь у розвагах, залученість до драматичного трикутника С. Карпмана ("Переслідувач" – "Жертва" – "Рятівник") [8, с. 62-63].

Як бачимо, співзалежність поєднує два полюси: домінування та підлеглість. Домінування при співзалежності проявляється в спробах контролювати залежного, що може супроводжуватися агресією та маніпуляціями, в жорсткій позиції неприйняття стану залежного (як-от залежність при алкоголізмі чи подразлива несамостійність дитини), у прояві ролі "рятівника" (точніше її імітації для інших). Полюс підлеглості проявляє себе у внутрішньому світі співзалежних: вони виявляють знижену самооцінку, почуття провини, низьку самоповагу. Усе це зумовлює в них бажання підкоритися обставинам, бо поєднання контролю за залежним та самоконтролю є нестерпним для них через виснаженість особистісних ресурсів.

Отже, в особистісних інтеракціях роль співзалежного має багато ознак домінування, але на рівні Я-концепції та особистості співзалежні мають усі передумови для формування покірливої поведінки. Цю суперечність між роллю і Я-концепцією можна пояснити тим, що стосунки з залежним потребують домінантної позиції, позиції "батька" або "рятівника", які не можуть бути слабкими за своєю суттю, але за цією необхідністю лежить страждання, самозвинувачення та бажання підтримки, які зі свого боку не можуть бути передумовами домінантної поведінки.

При поверховому знайомстві зі співзалежними жінками складається враження, що для них не притаманна агресія. Насправді це не так. Співзалежним складно усвідомлювати свою агресію й проявляти її прямим способом. Водночас вони використовують непрямі, приховані, завуальовані способи її прояву, що створює багатий простір для різних маніпуляцій під час їхнього контакту з іншими людьми.

Причина вибору співзалежними прихованих, непрямих форм прояву агресії – страх бути відкинутим й опинитися на самоті в разі прямого її показу.

Для співзалежних людей властива виборча алекситимія – неусвідомлення й неприйняття не всіх, як у випадку з повною алекситимією, а

лише відкидання деяких аспектів свого Я – почуттів, бажань, думок. Агресія автоматично потрапляє в цей список, бо негативно оцінюється співзалежними. Частина відкинutoї внутрішньої агресії несвідомо проєктується на зовнішній світ – він стає в сприйнятті співзалежних людей агресивним, жорстоким, страшним, непередбачуваним, що підсилює тенденцію до злиття з партнером. Інша її частина проявляється в стосунках у прихованій, завуальованій (найчастіше під любов, турботу) формі.

Агресія співзалежних, часто не усвідомлювана й не показана відкрито, ховається під різними масками й проявляється переважно маніпулятивно. Співзалежні часто порушують чужі межі, що само собою вже є агресивною дією. Роблять вони це в безневинний спосіб, навіть примудряючись викликати в інших почуття провини й зради.

Залишаючись у полоні свого ідеального образу й унаслідок цього – в полоні співзалежних стосунків, партнер співзалежного відчуває коктейль суперечливих почуттів, провідними з яких є злість і вина. Злість, агресія, з огляду на маніпулятивність співзалежного, не може в його партнера виявлятися безпосередньо й часто є утримуваним почуттям, а в деяких випадках і неусвідомлюваним.

Утримувана агресія ретрофлексивно руйнує партнера співзалежного, що нерідко призводить до виникнення в нього психосоматики, алкоголізації та інших форм саморуйнівної поведінки.

Можливість звільнитися зі співзалежних стосунків з'являється лише тоді, коли партнер співзалежного "оступиться" і тим самим зруйнує ідеальний образ себе як партнера. Це спричиняє лють у співзалежного, дозволяючи йому відкрито й адресно проявляти агресію, тим самим легітимізуючи ці почуття в його партнера. Партнер стикається з потужними маніпулятивними атаками співзалежного в прагненні утримати його в співзалежних стосунках. Йому доведеться "прорватися" через складні маніпулятивні мережі, майстерно створені співзалежним, встояти перед почуттями провини, відповідальності за іншого, стійко пережити почуття зради, відмовитися від ідеального образу себе, пережити й прийняти свою недосконалість.

Отже, співзалежність – патологічний стан, що характеризується глибоким проникненням і сильною емоційною, соціальною або навіть фізичною залежністю від іншої людини. Це хвороблива, на рівні манії, залежність у взаєминах одне від одного.

Агресія співзалежних часто не усвідомлювана й не показується відкрито, вона ховається під різними масками й проявляється переважно маніпулятивно. Співзалежні часто порушують чужі межі, що само собою вже є агресивною дією. Співзалежним складно усвідомлювати свою агресію й проявляти її в прямий спосіб. Водночас вони використовують не-

прямі, приховані, завуальовані способи її прояву, що створює багатий простір для різних маніпуляцій під час їхнього контакту з іншими людьми.

Методологія. Дослідження проводилось протягом 2016-2017 років. Вибірку склали 108 респондентів, з яких 53 – жінки, в яких шлюбний партнер мав один із видів залежності (алкогольну, наркотичну, залежність від агресії), 55 – жінки відповідного віку, соціального статусу, з відповідною тривалістю сімейного життя, в яких партнер не мав залежності.

Для дослідження емоційної сфери жінок використовувалися такі методики: особливості співзалежних моделей поведінки визначалися за опитувальником Б. Уайнхолда, схильність до конфліктності й агресивності – за методикою "Особистісна агресивність і конфліктність" Е.П. Ільїна і П.А. Ковальова, рівень дозволеної агресії – за тестом рівня легітимізованої агресії С.Н. Єніколопова, Н.П. Цибульського; вивчалися дві мотиваційні тенденції, співвідносні з потребою афіліації: прагнення до людей і страх бути відкинутими – за допомогою тесту мотивів афіліації (Mehrabian Affiliation Tendency Questionnaire, MAFF), рівень самооцінки визначався за допомогою тесту "Самооцінка".

Результати та висновки. Порівняння результатів дослідження психологічних особливостей жінок із благополучних сімей та жінок зі співзалежністю дало змогу виявити певні їхні характерні особливості.

За методикою Б. Уайнхолда, Д. Уайнхолда було виявлено відмінності між рівнем співзалежності двох груп досліджуваних: 40% жінок зі співзалежністю мають високий рівень співзалежних моделей поведінки, 20% – дуже високий рівень співзалежних моделей і 35% – середній. Тоді як у жінок, подружні партнери яких не мали залежності, на відміну від першої групи, переважає низький та середній рівень співзалежних моделей (85% та 15% відповідно).

Отже, можна зробити висновок, що для жінок досліджуваної категорії більш характерні співзалежні моделі поведінки, ніж для жінок, які не перебувають у стосунках із залежним партнером.

За методикою "Особистісна агресивність і конфліктність" ми виявляли схильність жінок до конфліктності й агресивності як особистісних характеристик. У співзалежних жінок високий рівень вразливості ($9 \pm 0,3$), підозрливості ($8 \pm 1,4$) й запальності ($7 \pm 1,3$), що загалом вказує на високий рівень конфліктності.

Натомість, такі показники, як напористість, наступальність ($2 \pm 0,8$) і непоступливість ($1 \pm 2,1$), нижчі від норми, що означає недостатній рівень позитивної агресивності, яка необхідна в стосунках для відстоювання своїх переконань, для демонстрації власної честі й гідності, задоволення потреб.

Такі показники, як мстивість ($2 \pm 0,3$) і нетерпимість до думки інших ($3 \pm 1,6$), у співзалежних жінок також на низькому рівні. Це означає низький рівень негативної агресивності, яка є деструктивною для стосунків.

У групі порівняння виявлено низькі показники за шкалами вразливості ($3\pm 0,2$), підозрливості ($3\pm 1,1$) й середні показники за шкалами запальності ($4\pm 0,4$) та безкомпромісності ($4\pm 0,7$), що вказує на помірний рівень конфліктності в другій групі.

Наступальність ($5\pm 0,7$) і непоступливість (6 ± 1) у другій групі на середньому рівні, тобто в жінок із незалежним партнером достатній рівень позитивної агресивності.

Мстивість ($5\pm 0,7$) і нетерпимість до думки інших ($6\pm 0,4$) також на середньому рівні, отже, загальний рівень негативної агресивності в другій групі також помірний.

За результатами статистичного аналізу не виявлено значущої різниці між двома групами за шкалами безкомпромісності та нетерпимості до думки інших.

Отже, за результатами тестування ми виявили, що в співзалежних жінок недостатній рівень позитивної агресивності, спрямованої на відстоювання власної позиції й гідності, натомість високий рівень конфліктності, в основі якої лежить схильність до образ, вразливість і підозрливість.

За методикою легітимізованої агресії С.Н. Єніколопова, Н.П. Цибульського ми визначали ставлення досліджуваних до проявів агресії в культурі. У співзалежних жінок є заборона на вияв агресії, особливо в сфері міжособистісних стосунків. Про це свідчать дуже низькі показники за шкалами особистого досвіду ($3\pm 1,3$) та виховання ($2\pm 0,7$). За рештою шкал показники також нижчі за нормативні, тобто співзалежні жінки вважають вияв агресії в своєму житті загалом неправомірним.

Натомість, у групі порівняння показники знаходяться в межах норми. Це означає, що жінки другої групи допускають вияв агресії в різних сферах свого життя, а також дозволяють собі виявляти агресію, коли це необхідно.

За результатами статистичного аналізу за всіма шкалами методики виявлено значущу відмінність між двома групами.

За тестом мотивів афіліації (Mehrabian Affiliation Tendency Questionnaire, MAFF) було досліджено дві мотиваційні тенденції: прагнення до людей і страх бути відкинутим. У співзалежних жінок критично високий рівень прагнення до людей ($203\pm 3,5$) і такий же високий страх бути відторгнутими ($211\pm 4,9$).

Натомість, у групі порівняння прагнення до людей і страх бути відторгнутими знаходиться на середньому рівні.

Отже, поведінка співзалежних жінок обумовлена надмірним домінуванням афіліативної потреби, нав'язливим бажанням подібатись партнеру, прагненням до любові, надмірним переживанням щодо ставлення партнера до себе й страхом його втратити.

12% обстежених жінок зі співзалежністю мають ознаки неадекватно низької самооцінки, 43% з них мають ознаки низької самооцінки, 37% виявили самооцінку нижче середньої, решта 8% обстежених жінок виявляють самооцінку на рівні середньої.

У групі порівняння розподіл показників самооцінки виявився таким: 14% обстежених мають самооцінку нижче середньої, 49% виявили середню самооцінку, в 19% обстежених самооцінка вище середнього рівня, 13% мають високу самооцінку й решта 5% обстежених жінок мають неадекватно високу самооцінку.

Тобто 86% жінок, які перебувають у стосунках із незалежним партнером, виявили оптимальну, адекватну самооцінку. Вони правильно співвідносять свої можливості й здібності, досить критично ставляться до себе, прагнуть реально дивитися на свої невдачі й успіхи, ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити. Оцінюючи досягнуте, вони враховують не лише свою думку, але й прагнуть передбачити, як до цього поставляться інші люди товариші й близькі. Така самооцінка є найбільш оптимальною.

Натомість більша частина співзалежних жінок виявила неоптимальну самооцінку – надмірно занижену. Зазвичай це ознака невпевненості в собі, боязкості, неможливості повністю реалізувати свої здібності. Такі люди не ставлять перед собою важкодосяжних цілей, дуже критичні до себе.

Згідно з результатами кореляційного аналізу співзалежні жінки мають високе прагнення до людей ($r=0,46$) і надмірний страх бути відкинутими ($r=0,45$). Це спричиняє заборону на вияв агресії ($r=-0,32$), поступливість до думок інших людей ($r=-0,19$) та недостатню наполегливість у стосунках ($r=-0,39$). Крім того, співзалежним жінкам властива схильність до заниженої самооцінки ($r=-0,36$), яка спричиняє їхню надмірну вразливість, образливість ($r=0,38$) і підозрілість щодо поганого ставлення інших людей до себе ($r=0,34$). Вразливість і підозрілість зі свого боку обумовлюють високу конфліктність.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми зробили висновок, що в співзалежних жінок високий рівень вразливості, підозрілості й запальності, що загалом вказує на їхню високу конфліктність.

Натомість, такі показники, як напористість, наступальність і непоступливість, нижчі від норми. Це означає недостатній рівень позитивної агресивності, яка необхідна в стосунках для відстоювання своїх переконань, для демонстрації власної гідності й задоволення власних потреб.

Крім того, у співзалежних жінок виявлено заборону на вияв агресії, особливо в сфері міжособистісних стосунків. У них критично високий рівень прагнення до людей і такий же високий страх бути відторгнутими.

Поведінка співзалежних обумовлена домінуванням афіліативної потреби, нав'язливим бажанням подобатись партнеру, прагненням до лю-

бові й надмірними переживаннями щодо ставлення партнера, а також страхом його втратити. Більша частина співзалежних жінок виявила занижену самооцінку, невпевненість у собі й самокритичність.

Згідно з результатами кореляційного аналізу співзалежні жінки надмірно прагнуть подобатись партнеру, при цьому бояться його втратити й бути відторгнутими. Саме тому вони забороняють собі виявляти агресію, поводитись поступливо, недостатньо наполегливі в стосунках. Їм властива схильність до заниженої самооцінки, що спричиняє надмірну вразливість, схильність до образ і підозрливості щодо поганого ставлення. Це зі свого боку обумовлює надмірну конфліктність.

Отже, необхідна розробка психокорекційної програми з підвищення рівня самооцінки, зниження рівня вразливості та конфліктності жінок з ознаками співзалежності.

Список використаних джерел

1. Акопов А.Ю. Свобода от зависимости. Социальные болезни личности / А.Ю. Акопов. – СПб. : Речь, 2008. – 224 с.
2. Бебчук М. Помощь семье: психология решений и перемен / М. Бебчук, Е. Жуйкова. – М. : Независимая фирма "Класс", 2015. – 312 с.
3. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 1997. – 336 с.
4. Ильин Е.П. Психология зависти, враждебности, тщеславия / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2014. – 208 с.
5. Емельянова Е.В. Кризис в созависимых отношениях. Принципы и алгоритмы консультирования / Е.В. Емельянова. – СПб. : Речь, 2014. – 368 с.
6. Москаленко В.Д. Когда любви слишком много: Профилактика любовной зависимости [Текст] / В.Д. Москаленко. – М. : Психотерапия, 2012. – 224 с.
7. Пилипенко А.В. Зависимые, созависимые и другие трудные клиенты: Психологический тренинг / А.В. Пилипенко, И.А. Соловьева. – М. : Психотерапия, 2011. – 192 с.
8. Уайнхолд Б. Освобождение от созависимости / Уайнхолд Б., Уайнхолд Дж. ; пер. с англ. А.Г. Чеславской. – М. : Класс, 2012. – 224 с.
9. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – [4-е изд.]. – СПб. : Питер, 2009. – 672 с.
10. Эйдемиллер Э.Г. Семейная психотерапия / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – Л. : Медицина, 1989. – 192 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Akopov A.Ju. Svoboda ot zavisimosti. Social'nye bolezni lichnosti / A.Ju. Akopov. – SPb. : Rech', 2008. – 224 s.

2. Bebchuk M. Pomoshh' sem'e: psihologija reshenij i peremen / M. Bebchuk, E. Zhujkova. – M. : Nezavisimaja firma "Klass", 2015. – 312 s.
3. Bjeron R. Agressija / R. Bjeron, D. Richardson. – SPb. : Piter, 1997. – 336 s.
4. Il'in E.P. Psihologija zavisti, vrazhdebnosti, tshheslavija / E.P. Il'in. – SPb. : Piter, 2014. – 208 s.
5. Emel'janova E.V. Krizis v sozavisimyh otnoshenijah. Principy i algoritmy konsul'tirovanija / E.V. Emel'janova. – SPb. : Rech', 2014. – 368 s.
6. Moskalenko V.D. Kogda ljubvi slishkom mnogo: Profilaktika ljubovnoj zavisimosti [Tekst] / V.D. Moskalenko. – M. : Psihoterapija, 2012. – 224 s.
7. Pilipenko A.V. Zavisimye, sozavisimye i drugie trudnye klienty: Psihologicheskij trening / A.V. Pilipenko, I.A. Solov'eva. – M. : Psihoterapija, 2011. – 192 s.
8. Uajnhold B. Osvobozhdenie ot sozavisimosti / Uajnhold B., Uajnhold Dzh. ; per. s angl. A.G. Cheslavskoj. – M. : Klass, 2012. – 224 s.
9. Jejdemiller Je.G. Psihologija i psihoterapija sem'i / Je.G. Jejdemiller, V.V. Justickis. – [4-e izd.]. – SPb. : Piter, 2009. – 672 s.
10. Jejdemiller Je.G. Semejnaja psihoterapija / Je.G. Jejdemiller, V.V. Justickis. – L. : Medicina, 1989. – 192 s.

L.O. Fedosova, A.G. Gordiychuk. Psychological peculiarities of aggressive behavior of women with interdependence. *The research is devoted to the problem of the phenomenon of co-dependence and features of female aggressive behavior as a negative personality change as a result of long-term communication with the dependent. The analysis of scientists' views on the concept of "co-dependence", theoretical-empirical researches of psychological peculiarities of women with co-dependence, in particular features of aggressive behavior, is analyzed. This is an important aspect, since problems with the manifestation and awareness of aggression by co-dependent women lead to uncontrollable forms of manifestation of aggressive behavior and, accordingly, maladaptation in family relationships.*

The characteristics common to all co-dependent people are defined: low self-esteem, excessive care for others, negation and displacement, control, weak limits of personality, uncertain perceptions of oneself, lack of clear self-identification, anger, fear, uncertainty, loneliness, shame, uncontrolled aggression, isolation, apathy, ignoring their needs, neglecting oneself, problems of communication, problems in intimate life, depressive behavior, suicidal thoughts, etc. Collaborators build such relationships that hinder the recovery of the dependent. Thus, psychocorrection of dependence requires psycho-correction work with co-dependent ones. Elaboration of effective methods of implementing the world practice of correction of co-dependent behavior of women is an actual prospect of further scientific research.

Key words: *dependence, co-dependence, aggressiveness, psychocorrection.*

Отримано: 03.01.2018 p.